

Kapittel 12

Spørsmålet om makt

THOMAS OWREN

I dette kapittelet møter du Natasja. Kapittelet er bygget opp rundt en konkret situasjon som analyseres ut fra ulike forståelser av fenomenet makt. Når du har lest og jobbet med dette kapittelet, vil du ha:

- kjennskap til noen grunnleggende ståsteder innen makteori, her ordnet som «maktens tre ansikter», knyttet til teoretikere som Weber, Dahl, Bachrach og Baratz, Bråten og Lukes
- forståelse for at enhver samhandling i forbindelse med tjenesteutøvelse kan analyseres med tanke på makt og maktforhold
- et grunnlag for å begynne å gjøre slike analyser på egen hånd

«Neida, du trenger ikke å kreppe håret. Du er helt fin som du er. Bare se på meg, det skal være glatt i år!» Den unge kvinnen lener seg smilende mot dørkarmen inn til personalets kontor og holder frem en lokk av sitt eget hår. Natasja har nettopp banket på kontordøren og bedt om å få kreppe tangen sin. Hun nøler litt, mumler «ja, men ...», og blir stående og trippe litt frem og tilbake. Hun ser ut som hun skal til å si noe, men snur seg så og går opp igjen til leiligheten sin. Siri går sammen med henne.

Vernepleiestudent Siri har praksis i et bofellesskap for personer med psykisk lidelse. Her bor også Natasja, som er i førtiårene, og har en noe uavklart diagnose som faller i den løse kategorien «psykoseproblematikk». Natasja hører stemmer. Mer noen dager enn andre, og mer i noen situasjoner enn andre. Det er en plage for henne. I det daglige ivaretar hun mye selv, men har oppfølging fra personale i en del gjøremål. For eksempel når hun skal kreppe håret.

Siri følger Natasja gjennom resten av ettermiddagen, og oppfatter henne som urolig. Etter hvert drar de på kafé, slik de avtalte dagen før. Samtalen går ujevnt. Natasja flakker fra tema til tema. Ofte enn hun pleier, og noen ganger midt i en setning. Blikket hennes flakker også. Hun kommer stadig tilbake til at hun ikke fikk kreppe håret, og Siri oppfatter at det forstyrrer henne. De velger å dra tidlig hjem.

Et fokus på makt og maktforhold

Fenomenet *makt* er vanskelig å gripe i en enkelt definisjon. Det har ført til at det finnes mange ulike måter å definere og beskrive makt, som kan ses som beslektete: De likner hverandre, på samme måten som medlemmer av en familie kan likne på hverandre; de deler nok trekk til at det ikke er tvil om slektskapet, men kan være ganske ulike på andre måter. Dette kan ses som et sunnhetstegn. Der maktteoretikere tidligere konkurrerte om å formulere «den ene og endelige» definisjonen av makt, er det i dag bredere aksept for at ulike måter å beskrive makt utfyller hverandre (Haugaard & Clegg, 2009, s. 3–4).

Dette kapitlet prøver ikke å gjøre rede for makt i sin helhet. Det teoretiske utvalget er gjort med tanke på å tilby noen innledende forståelser av makt som utfyller hverandre, og som relativt lett kan relateres til tjenesteutøveres hverdagspraksis. Et gjennomgående trekk er at makt ses som et sosialt og relasjonelt fenomen, ikke en personlig egenskap. Makt tilligger sosiale relasjoner, ikke individer, skriver Wadel og Wadel (2007, s. 97). Skal det gi mening å si om noen at de «har makt», må vi også si noe om i hvilke relasjoner, situasjoner og sammenhenger de har det. Ikke minst fordi folk kan være i en posisjon til å utøve makt i noen relasjoner, situasjoner og sammenhenger, men ikke i andre.

Gjennom kapitlet kretser vi om en helt konkret situasjon, dette møtet mellom Natasja og den unge kvinnen, som analyseres ut fra ulike forståelser av makt. Et gjennomgående spørsmål er *om* – og i så fall *hvordan* – det utøves makt i denne situasjonen.

Om vi hadde spurt den unge kvinnen, ville hun kanskje sagt at hun ikke utøver makt. Riktignok ba Natasja om å få krepptangen, og hun utleverte den ikke – men hun brukte jo ikke makt? Det var jo ikke nødvendig? Natasja ga seg jo? Et slikt svar ville vist oss at den unge kvinnen, som svært mange gjør, begrenser maktbegrepet til å omfatte de former for maktutøvelse som nærmer seg tvang. Men det er en for snever definisjon til vårt bruk, både i dette kapitlet og i faglige sammenhenger generelt. Tvang er utøvelse av makt, men makt omfatter langt mer enn det som kan kalles tvang. Det er nettopp de former for makt som ikke kan kalles tvang vi skal utforske i dette kapitlet.

Målet er både å vise betydningen av å fokusere på makt og maktforhold i tjenesteutøvelse, samt gi en innledende introduksjon til noen ulike maktteoretiske ståsteder. Hvert ståsted tilbyr en konkret innfallsvinkel til fenomenet makt. Og igjen dreier det seg ikke om å velge mellom dem, men om at de sammen tilbyr oss muligheten til en dypere forståelse av situasjoner og samspill, og ikke minst – av vår egen og andres rolle som tjenesteutøvere.

Maktens første ansikt: beslutningsmakt

Webers definisjon av makt

I en klassisk definisjon fra 1914 definerte Max Weber makt slik:

Makt er sannsynligheten for at en aktør i en sosial relasjon er i en posisjon til å gjennomføre sin vilje på tross av motstand, uavhengig av hvilket grunnlag denne sannsynligheten hviler på (Weber, 1978, s. 53, min oversettelse).

Ut fra Webers definisjon er dermed makt først og fremst noe som utspiller seg i sosiale relasjoner der ulike aktører eller parter har motstridende ønsker eller interesser.

Hva betyr «aktør» i denne sammenhengen? Det kan være enkeltindivider, men også grupper, etater og organisasjoner. Eller staten. Poenget er at der noen vil noe og andre vil noe annet, kan en av partene ha større mulighet til å gjennomføre sin vilje. Og den forskjellen kan kalles *makt*.

Hvis vi ser på den konkrete situasjonen med Natasja og den unge kvinnen, kan vi si at

- 1) Natasja vil ha kreppetangen sin, men
- 2) av en eller annen grunn vil ikke den unge kvinnen utlevere den, og
- 3) utfallet blir slik den unge kvinnen vil, ikke slik Natasja vil.

Det er to ting å si til dette:

Det første er at situasjonen som beskrives er en enkeltstående hendelse, tatt ut av en større sammenheng. Men denne større sammenhengen er utforskbar. Det vil være mulig å studere en serie med situasjoner der Natasja og den unge kvinnen har motstridende ønsker. Skulle det vise seg at utfallet av slike situasjoner oftest blir slik den unge kvinnen vil, er det rimelig å tenke at innenfor deres relasjon er det hun som i størst grad er i en posisjon til å gjennomføre sin vilje, og at hun dermed utøver makt overfor Natasja. Det vil også være mulig å studere en serie med situasjoner der Natasja og andre tjenesteutøvere har motstridende ønsker. Skulle det da bli tydelig at utfallet oftest blir slik de vil, er det på samme måte rimelig å tenke at det er tjenesteutøvermiljøet som i størst grad er i en posisjon til å gjennomføre sin vilje, og dermed utøver makt overfor Natasja.

Det andre som er å si, er at vi så langt ikke har tatt stilling til om den unge kvinnen handler *rett* eller ikke. Det skal vi heller ikke gjøre på noe tidspunkt i dette kapitlet. Innenfor rammen av et tjenestetilbud vil en slik vurdering stå helt sentralt, som ledd i å sikre faglig forsvarlighet. Men ikke i et bokkapittel der

hensikten er å demonstrere ulike måter makt kan forstås. Her skal vi nøye oss med å utforske på hvilke måter tjenesteutøvernes handlemåter kan forstås som utøvelse av makt. At det de gjør kan forstås som utøvelse av makt betyr ikke at det er *feil*. I mange sammenhenger vil ulike former for maktutøvelse ha høy legitimitet og nyte bred samfunnsmessig aksept. Men maktutøvelse kan også ha lav legitimitet – eller ingen legitimitet: maktutøvelse kan være ulovlig, eller det som kalles kriminell. På samfunnsnivå er det etablert en rekke ulike lovverk og forskrifter som regulerer ulike aktørers maktutøvelse overfor hverandre. Og når det gjelder tjenesteutøvelse, reguleres det av andre lovverk i tillegg.

Når det gjelder den unge kvinnens handlemåte, vil den kunne oppfattes som utøvelse av makt ut fra Webers definisjon. Men historien gir ikke nok informasjon til å vurdere graden av legitimitet. Det kan være grunner til at Natasja ikke bør få utlevert krepptangen sin der og da, som ikke kommer frem her. Kanskje er den unge kvinnens handlemåte en relativt elegant håndtering av en krevende situasjon som kunne fått et langt verre utfall, både for Natasja og personalet. Men det kan også hende det hun gjør har lav legitimitet. Kanskje er det en etablert rutine i bofellesskapet at personalet oppbevarer krepptangen, men at Natasja alltid skal få den uten spørsmål eller innvendinger når hun ber om den. Kanskje den unge kvinnen frarøver Natasja muligheten til å kreppe håret og ødelegger dagen hennes uten grunn. Dette vet vi ikke. Men det er heller ikke fokuset her. Her skal vi gå videre og se nærmere på to momenter ved Webers definisjon, nemlig *motstand* og *grunnlaget for makt*.

Motstand

Uavhengig av grunnlaget, handler makt ut fra Webers definisjon om sannsynligheten for at en aktør i en sosial relasjon er i en posisjon til å gjennomføre sin vilje *på tross av motstand*. Men, gjør Natasja motstand? Hva gjør hun egentlig, når den unge kvinnen tilbakeviser ønsket hennes? Hun nøler. Hun mumler: «ja, men ...» Hun blir stående og trippe frem og tilbake. Hun ser ut som hun skal si noe, men snur seg og går. Er dette motstand? Det kan det være. Som i selve definisjonen av makt, er det en fare for å definere fenomenet *motstand* for snevert. Skulle det bare være fysisk motstand eller høylytte protester som ble regnet som motstand, vil det være å underslå flere viktige forhold:

Det første er at folk uttrykker seg forskjellig. Hos noen kan både fysisk styrkemåling, store ord og høylytte protester i så stor grad være en del av deres normale diskusjonsform, at det vanskelig kan kalles motstand. Hos andre vil selv den ytterste forbitrelse og protest kanskje bare uttrykkes med et blick. I så fall vil et slikt blick kunne regnes som motstand.

Det andre er betydningen av folks tidligere erfaringer. Åpen motstand og

protester kan undertrykkes og avlæres. Det kan tenkes at Natasja har erfaringer fra før, enten med den unge kvinnen eller med andre i liknende roller, som kan forklare at hun ikke tok opp kampen om kreppetangen.

Begge deler peker på betydningen av lokal kunnskapsutvikling (kapittel 10). Uten å kjenne henne nærmere kan vi vite hva Natasja gjør, men ikke hva det betyr. For det hun gjør i denne konkrete situasjonen kan også tolkes på andre måter: Kanskje hun ombestemte seg og ikke ville ha kreppetangen likevel? Kanskje hun skulle til å argumentere – og kunne ha overtalt eller overbevist den unge kvinnen – men plutselig husket noe hun måtte gjøre i leiligheten som hastet? En generell konklusjon er at det ikke er mulig å vurdere grad av maktutøvelse i konkrete situasjoner uten å undersøke de involverte aktørenes intensjoner og forståelse av situasjonen. Slik kan lokal kunnskap være en forutsetning for å vurdere graden av motstand, og dermed også graden av maktutøvelse. En annen forutsetning kan være informasjon om aktørenes grad av *fornøydhet* med utfallet av situasjonen. Er folk fornøyd etter situasjoner der vilje har stått mot vilje? Eller ikke? På hvilke måter uttrykker de det? Hva svarer de om vi spør? Og i sin tur må hvert av deres uttrykk og svar til oss tolkes og forstås i lys av vår kjennskap til dem.

Grunnlaget for makt

Det siste leddet i Webers definisjon handler om *grunnlaget* for makt: Makt er sannsynligheten for å kunne gjennomføre sin vilje uavhengig av hvilket grunnlag denne sannsynligheten hviler på. Uansett hvilken definisjon av makt som legges til grunn, vil selve grunnlaget for makten alltid kunne være mangfoldig. Her skal vi bare peke på noen få mulige grunnlag:

Mange vil forbinde makt med *kroppslig styrke*. At noen – eventuelt flere sammen – er fysisk sterkere enn andre kan være grunnlag for makt. Slik makt kan også utøves for å hindre vesentlig skade. Mange vil også forbinde makt med *teknologi*: Når noen har en tilgang til eller kontroll over hjelpemidler som andre ikke har, kan det være et grunnlag for makt – som når politiet har håndjern, hæren har våpen eller hjelpeere har et skap og en nøkkel.

Grunnlaget behøver verken å være kroppslig eller teknologisk. Også *kunnskap* kan være et effektivt grunnlag for makt: Den som vet noe andre ikke vet eller forstår noe andre ikke forstår, kan handle på måter som øker sannsynligheten for at utfallet av en situasjon blir slik de vil, ikke slik de andre vil.

Språk og evne til å argumentere kan også være et grunnlag for makt. Noen kan snakke så andre gir seg, selv om de ikke er overbevist.³⁸

38 Her kan skillet mellom *overtale* og *overbevise* være nyttig. Overtalelse innebærer at noen snakker slik at andre gir seg selv om de ikke er overbevist. Overbevisning innebærer at noen snakker slik at andre inntar et nytt standpunkt fordi det nye virker mer riktig og fornuftig enn det gamle.

Det kan også gjøre stor forskjell *hvem* som gjør og sier noe, og hvilken *rolle* og *posisjon* de har i sammenhengen. Om noen skulle foreslå for den unge kvinnen at hun burde gå etter Natasja og gi henne kreppetangen likevel, kan det utgjøre en stor forskjell om forslaget kommer fra en annen beboer, Siri, Natasjas mor, en kollega, leder i bofellesskapet eller kanskje fra fylkesmannen.

Sist, men ikke minst kan et vesentlig og helt avgjørende grunnlag for maktutøvelse være *avhengighet* (Wadel & Wadel, 2007, s. 97). Hadde ikke personalet hatt kontroll over kreppetangen, hadde heller ikke Natasja behøvd å be om den. Da ville også det konkrete grunnlaget for den unge kvinnens makt over henne – i akkurat dette tilfellet – vært borte.

Naturlig makt og sosial makt

Haugaard (2003) skiller mellom *naturlig makt* og *sosial makt*.

Kilden til *naturlig makt* er det naturlig gitte: Kroppens, håndjernenes, våpnenes og nøklens makt oppstår alle gjennom fysiske og lovmessige sammenhenger. Døråpninger med en viss bredde gir bare rom for én person om gangen. Generelt sett vil kunnskap om naturlig gitte lovmessige sammenhenger kunne gi en mulighet til å forutsi, som noen kan bruke for å gjennomføre sin vilje på bekostning av andres (Haugaard, 2003, s. 89).

På samme måte kan *sosial makt* bygge på kunnskap om det sosiale livets regelmessigheter. Å kunne forutsi – til en viss grad – hvordan andre vil handle i ulike situasjoner er fundamentet for ethvert tenkelig samfunn og alle former for sosial orden. Samtidig kan det være et konkret grunnlag for å utøve makt over andre (Haugaard, 2003, s. 90). En annen side av sosial makt er at dersom makt er sannsynligheten for å få sin vilje igjennom uavhengig av hvilket grunnlag den hviler på – da må vi også inkludere en del former for påvirkning som bryter med den tradisjonelle oppfatningen av makt: Da må vi også åpne for at makt over andre like gjerne kan dreie seg om å sutre, mase, smigre eller belønne seg til bestemte utfall, som om å bøtelegge og straffe, true og tvinge seg til det.

Noen av de mest effektive formene for maktutøvelse vil springe ut fra kombinasjoner av det naturlig og sosialt gitte: Om døråpningen der den unge kvinnen står er som døråpninger flest, vil ikke Natasja komme forbi uten at den unge kvinnen flytter seg. Den unge kvinnen vil både kunne vite det – og ha en antakelse om at Natasja ikke vil prøve å presse seg forbi. Om hun ønsker å minske sannsynligheten ytterligere, vil hun kunne hvile hånden på den andre dørkarmen, slik at armen hennes strekker seg over døråpningen. Der hun står, vil hun fortsatt kunne fremstå som vennlig og imøtekommende overfor Natasja. Og ingen vil kunne kalle det hun gjør for tvang.

Dahls definisjon av makt

Knyttet til studier av ulike politiske beslutningsprosesser formulerte Robert Dahl i 1957 en definisjon av makt som bygger på Webers. Dahl ønsket å gripe den «intuitive ideen» bak ord som makt, innflytelse og kontroll i en klarere og mer entydig definisjon som kunne gi forskere bedre utgangspunkt for å påvise *hvem* som har makt og *hvor mye* makt de har (Dahl, 1957, s. 202).

Ett av Dahls grunnleggende premisser er at makt først og fremst er en relasjon mellom folk, ikke mellom folk og ting (Dahl, 1957, s. 203). En mann kan ha kontroll over en klubbe. Men det er først når han bruker den til å true en annen, at det er relevant å snakke om makt – selv om det kan være nok at andre vet at han har en klubbe, hvis de tror at han kan komme til å bruke den. Dahls definisjon av makt lyder slik:

A har makt over B i den grad han kan få B til å gjøre noe som B ellers ikke ville gjort (Dahl, 1957, s. 201–202, min oversettelse).

Hvem er A og B? Som hos Weber er det snakk om aktører: Både A og B kan være personer, grupper, etater, organisasjoner eller staten. Dahl hevder at As makt vil kunne måles ut fra hvilken forskjell det gjør for B når A handler på en bestemt måte i forhold til om A ikke gjør det (Dahl, 1957, s. 214).

Dahls definisjon er åpnere enn Webers, uten Webers forbehold om motstand.³⁹ Makt er å kunne påvirke andres handlinger og handlingsmuligheter gjennom egne handlinger og handlingsmuligheter. Slik påvirkning kan skje i konkrete situasjoner der A møter B. Men det kan også skje indirekte, for eksempel ved at A påvirker beslutninger som angår B.

Om vi går tilbake for å undersøke relasjonen mellom den unge kvinnen og Natasja nærmere, kan vi dermed spørre: Hvem av dem kan i størst grad påvirke beslutninger som angår den andre? Hvem av dem er i størst grad i en posisjon til å legge føringer for hva den andre kan og ikke kan gjøre? I mange tilfeller vil svaret være den unge kvinnen og andre i tilsvarende roller. Ikke minst fordi hennes og andres tjenestutøveres handlemåter overfor Natasja ofte vil være uttrykk for beslutninger som er tatt i andre fora, slik som personalmøter.

Noen ytterligere spørsmål kan dermed bli: Hvilken adgang har Natasja til de ulike fora der personalets «politikk» rundt hennes kreppe tang blir utformet? Hvilke muligheter har hun til å delta i debatten, eller til å påvirke den? Hvilken innflytelse har hun på beslutningene som tas? Hvem ivaretar hennes stemme i fora der hun selv ikke har adgang? Og hvordan?

³⁹ Den er da også ment å dekke både Webers begreper *makt* og *autoritet*.

Og når det gjelder de som har adgang: Hvordan er muligheten til å påvirke beslutninger fordelt dem imellom? Hvilken forskjell gjør det for eksempel om det er leder som tar til orde for noe eller om det er andre? Som den unge kvinnen, andre ansatte eller vernepleiestudent Siri? Hvilken vekt har pårørendes ord i ulike fora, og hvem ivaretar deres stemme?

Dette er spørsmål som peker direkte på maktforhold, både i selve tjenesteutøvelsen og i organisering av tjenesteutøvelsen.

Maktens andre ansikt: dagsordensmakt

Bachrach og Baratz

Ett av tilsvarene Dahl fikk, var fra Bachrach og Baratz (1962) i artikkelen «The Two Faces Of Power». De støttet Dahls definisjon av makt, men hevdet at han overså et svært viktig aspekt som kan beskrives slik:

A kan også utøve makt over B ved å sikre at noe *ikke* diskuteres.

Når en sak ikke blir diskutert, blir det heller ikke tatt beslutninger i forhold til den. I hvert fall ikke åpenlyst, og det kan aktører bruke til sin fordel: A kan bruke energien og ressursene sine på å skape eller forsterke verdier og praksiser som begrenser omfanget av den politiske prosessen slik at den bare omfatter saker som ikke truer As egen posisjon eller interesser. Ved å engasjere seg i slike «ikke-beslutningsprosesser» kan individer og grupper utøve en betydelig grad av makt på en tilnærmet usynlig måte (Bachrach & Baratz, 1962, s. 948–949). Dette kan også kalles *dagsordensmakt* (Lyngstad, 2003, s. 88). Der Dahl først og fremst fokuserte på det som skjer for åpen scene, brakte Bachrach og Baratz inn et fokus på det som skjer i kulissene: Ulike aktører vil ha ulik mulighet til å fremme saker. Og noen aktører kan ha makt til å hindre at noen saker blir diskutert, eller overhodet blir til saker.

Slik Bachrach og Baratz beskriver maktens andre ansikt handler det i utgangspunktet om *bevisst* manipulering av beslutningsprosesser: Noen får det slik de vil, ved å sikre seg at visse spørsmål ikke stilles, eller at visse sider ved en sak ikke kommer frem. Helt konkret vil det for eksempel kunne skje ved at noen som er i en posisjon til det utelater saker fra sakslisten, ikke setter av nok tid til å behandle alle sider ved en sak, velger tidspunkt som passer dårlig for andre, henter inn eksperter som er kjent for å favorisere visse utfall, selektivt bruker utfallet av tidligere saker for å trekke konklusjoner om denne, oppretter komiteer som aldri

når frem til avgjørelser, eller hevder at saker ikke passer i det forum de tas opp (Haugaard, 2002, s. 27).

I forhold til slike former for bevisst manipulering, der A ønsker å hindre at Bs perspektiver kommer frem, eller vil svekke betydningen av dem, er også begrepet *hersketeknikker* relevant: Noen utbredte hersketeknikker kan være å 1) ignorere og usynliggjøre andre, 2) latterliggjøre det de kommer med, 3) holde tilbake relevant informasjon fra dem, 4) skape et klima der det blir feil uansett hva de gjør, eller 5) påføre dem skyld og skam for det de kommer med (Ås, 1979).

Utøves det dagsordensmakt overfor Natasja? Det har vi ikke nok informasjon til å vurdere. Men skulle vi ha undersøkt det nærmere, kunne noen innledende spørsmål ha vært: Hva slags saker står på sakslisten til personalmøtene? Hvilke prosesser ligger bak sakslistene, og hvem er involvert? Hvem påvirker hva som fremstår som viktige saker, eller som problemer som bør løses? Og hva er for eksempel mest sannsynlig, at personalet diskuterer problemstillingen «Natasja maser om å få kreppetangen sin», eller problemstillingen «personalet gir ikke Natasja kreppetangen når hun ber om den?».

Og skulle det vise seg at personalets perspektiver er overrepresentert på sakslistene, vil det kunne tyde på at Natasja og de andre beboerne utsettes for dagsordensmakt. Men behøver det i så fall å være uttrykk for en bevisst strategi og manipulering fra personalets side? Svaret er nei. Dagsordensmakt kan også utøves uten et bevisst ønske om å manipulere.

Ubevisst utøvelse av dagsordensmakt

Bachrach og Baratz skriver at

i den grad en person eller gruppe – bevisst eller ubevisst – skaper eller forsterker hindringer mot at konflikter om prinsipielle holdninger og praktiske strategier luftes offentlig, har den personen eller gruppen makt (Bachrach & Baratz, 1962, s. 949, min oversettelse).

Ordet *ubevisst* åpner for at dagsordensmakt også kan utøves uten at det er et ledd i en bevisst strategi. Selv om det skulle vise seg at personalet utøver makt over Natasja og de andre beboerne ved at deres perspektiver og argumenter har en tendens til å dominere i diskusjoner og beslutningsprosesser, behøver det verken å være et bevisst valg eller engang noe de ønsker. Grunlaget for en slik maktutøvelse kan for eksempel være de mer ureflekterte forståelsene som ligger til grunn for deres vurderinger av hva som er relevante saker og problemstillinger – de grunnleggende forestillingene som det i mindre grad snakkes om fordi de tas for gitt. I forhold til dette kan mange aspekter være relevant. Her skal vi bare nevne to:

Et grunnleggende poeng i kapittel 2 var at ulike måter å forstå funksjonshemming vil påvirke valg av strategier og løsninger. Hvilken av de tre modellene for funksjonshemming beskriver personalets forståelse av Natasja, hennes funksjon i det daglige, og deres rolle overfor henne best? Hvilke følger får det for hvilke saker som tas opp, problemer som søkes løst, mål som defineres? Og, når det gjelder personalets forståelse av psykisk lidelse, er det faglige eller hverdagslige forestillinger som dominerer? Noen vanlige forestillinger om personer med alvorlig psykisk lidelse er at de kan være farlige, ikke selv kan ta ansvar for viktige avgjørelser, og helst må tas hånd om av andre (Corrigan, 2002, s. 223). I mange tilfeller vil media og nyhetsdekning forsterke slike forestillinger (Bergem, 2007, s. 107). Og skulle det være hverdagskunnskapen som dominerer i personalgruppen, er det rimelig å tro at det vil svekke Natasja og de andre beboernes mulighet til å sette saker på dagsorden.

Men uavhengig av hvor bevisst, faglig oppdatert og kunnskapsrikt personalet er, vil en viss «perspektivskjevhet» uunngåelig prege deres rolle og funksjon overfor beboerne, som en direkte følge av fenomenet *organisering*. Alle former for felles innsats krever noen felles forståelser, fokus og mål (Bachrach & Baratz, 1970, s. 43). Å forstå noe på en måte er ikke å forstå det på andre måter. Å fokusere på noe er ikke å se noe annet. Å arbeide mot noen mål er ikke å arbeide mot andre. Slik vil det også være blant personalet i bofellesskapet der Natasja bor. Men om vi løfter blikket fra denne konkrete personalgruppen og ser på fenomenet fagutøvelse i seg selv, finnes det ingen sider ved noe fag som ikke gjennomsyres av verdier, i form av vedvarende oppfatninger om at noe er bedre enn noe annet, at noen måter å handle på er bedre enn andre, og at noen utfall er bedre enn andre (kapittel 4). Ikke bare er det grunnleggende forutsetninger i ethvert fag – slike vedvarende oppfatninger på samfunnsnivå vil være selve grunnen til at faget eksisterer. I enhver faglig innsats ligger det innebygget en grad av «perspektivskjevhet», som i seg selv kan danne grunnlag for dagsordensmakt.

Og videre, som engasjerte fagpersoner og tjenesteutøvere arbeider vi for det vi tror på. En bieffekt kan være at det som ikke passer med det vi er opptatt av og måten vi forstår det på, vil kunne fremstå som irrelevant eller uhensiktsmessig, eller til og med som en forstyrrelse av arbeidet. Da kan vi også stå i fare for å ignorere eller usynliggjøre innspill og perspektiver som ikke passer med våre vante forståelser og forestillinger – kanskje til og med latterliggjøre, hvis det andre kommer med er uvant nok for oss. Og enten det skjer overfor beboere, andre tjenesteutøvere, pårørende eller andre, vil vi i så fall ha tatt noen skritt inn i det som kalles hersketeknikker. Også hersketeknikker kan tas i bruk uten en bevisst intensjon.

En konklusjon i forhold til makt og maktforhold i tjenesteutøvelse er, at det kan være vel så viktig å undersøke det som *ikke* diskuteres – det som «bare blir

slik» eller «bare er slik» – som det som diskuteres åpent, og som det åpent tas beslutninger i forhold til. Det er ingen tvil om at det er mer krevende. Men det betyr ikke at det er mindre viktig.

Gjennom dette kapittelet har vi beveget oss stadig lenger bort fra de mer åpenbare former for maktutøvelse. Vi skal ta noen ytterligere skritt, til det vi kaller maktens tredje ansikt.

Maktens tredje ansikt: definisjonsmakt, modellmakt og ideologisk makt

Definisjonsmakt

Definisjonsmakt handler om muligheten til å påvirke hvordan noe skal forstås. Når Natasja banker på døren til kontoret og ber om kreppetangen sin – hva er det egentlig hun gjør? Maser hun? Eller fremmer hun et rettmessig krav? Og om hun hadde uttrykt sin motstand med større kraft, om hun for eksempel hadde slått i bordet – eller veggen – hvordan ville personalet ha forstått og forklart det? Ville de ha kalt det utagering? Utfordrende atferd? Ville de ha knyttet det til hennes psykiske lidelse og forstått det som et mulig sykdomstegn? Eller ville de ha kalt det motstand? En forståelig frustrasjon og harme over å bli bestemt over? Et lite slag for frihet, selvstendighet og retten til å disponere egen kreppetang? Måten noe omtales og defineres kan ha avgjørende betydning for hvilke argumenter som blir relevante i diskusjonen rundt det, hvilke hensyn som blir viktige, og hvilke mål – og ikke minst midler – som blir legitime. Og den forskjellen kan kalles definisjonsmakt.

Definisjonsmakt handler i stor grad om hvem som er i en posisjon til å påvirke hvordan noe defineres og forstås: Hvem får gehør for «sin versjon», sin side av en sak, sin beskrivelse av en situasjon? Hvem kan fremme sine forståelser og sitt perspektiv mest effektivt i en bestemt sammenheng? I størst grad få en bestemt vinkling til å høres rimelig og fornuftig ut for andre, kanskje til og med som selvfølgelig eller «naturlig»? Hva som fremstår som relevant, viktig og legitimt i en sak vil alltid hvile på noen forutsetninger som ikke er gitt, men noen ganger tas for gitt.

I enhver debatt, enten den foregår i døråpningen til personalets kontor, på et personalmøte eller i stortingsalen, vil utfallet kunne avhenge av hvem av partene som har eller klarer å få «opinionen» på sin side. «Hovedregelen er at den som har ordet i sin makt, også får makt», skriver Engelstad (2004, s. 235). I første omgang er det et uttrykk for maktens første ansikt, ved at den som argumenterer godt blir lyttet til og vinner frem med sine synspunkt. I forhold til maktens tredje

ansikt legges en ytterligere dimensjon til: Språk får også sin kraft ved at argumenter passer med bestemte måter å tenke og forstå. Og ut fra hvordan flertallet i en situasjon tenker og forstår, vil noen argumenter passe godt og få en tyngde gjennom det, mens argumenter som i mindre grad passer med hvordan flertallet er vant til å tenke og forstå kan fremstå som mindre vektige, svake, kanskje meningsløse. For den som er vant til å tenke på Natasjas henvendelser som *mas*, vil det kunne fremstå som fremmed, kanskje absurd, å høre dem omtalt som fremming av rettmessige krav. Og selv om det uvante forklares – kanskje til og med erkjennes som legitimt – vil det fortsatt kunne være krevende å ta det på alvor i den grad at det fører til konkrete endringer i praksis.

En vesentlig kilde til definisjonsmakt ligger i de deler av tjenesteutøveres arbeid som handler om *rapportering*. Både til hverandre og andre formidler tjenesteutøvere fortløpende store og små hendelser, og de vil gjøre det ut fra hvordan de selv forstår dem. I det ligger nødvendigvis også en grad av tolkning, der hendelser til enhver tid forstås som noe og ikke som noe annet. Folkestad (2000, s. 266) peker på rapportering som en måte personale i bofellesskap anvender makt i relasjonene sine med beboere.

Hva skriver Siri i rapportsystemet etter kafébesøket med Natasja? Kanskje: «Urolig i dag. Mye *mas* om krepptangen. Så stemmepåvirket under kafébesøket at vi måtte avbryte og dra hjem tidligere.» Det kan kanskje høres litt faglig ut – med unntak av ordet «*mas*» – men det er i så fall en faglighet som kun fokuserer på Natasja. Det gis ingen informasjon som peker ut over Natasja selv, og som setter hennes uro i sammenheng med noe. Faktisk fremstår «*mas*et» om tangen og det Siri har observert og kaller «stemmepåvirkning» som to separate uttrykk for Natasjas «uro», uten noen sammenheng. Men vi vet at Siri oppfatter at Natasjas uro henger sammen med at hun ikke fikk kreppt håret. Siri kan ikke slå det fast, men hun kan synliggjøre sin oppfatning, så lenge det går frem at det er oppfatning. Så kanskje hun heller skriver: «Urolig i dag. Tydelig stemmepåvirket under kafébesøket. Tror det kan henge sammen med at hun ikke fikk krepptangen, fordi hun nevnte mange ganger at hun ikke fikk kreppt håret.» Det krever riktignok ti ord mer, men nå gis det informasjon som peker ut over Natasja selv. Siri tolker, men synliggjør også noe av grunnlaget for sin tolkning. I den grad den unge kvinnen leser rapporter, tilbys hun en tilbakemelding som kan endre måten hun velger å møte Natasja på en annen gang. Personalgruppen tilbys informasjon som kan inngå i deres vurdering av hvordan det er best å møte Natasja når hun ber om krepptangen. Ikke minst – der Siri med den første versjonen kan stå i fare for å styrke et individfokus på Natasjas plager (det som i kapittel 2 omtales som «medisinsk modell») blant tjenesteutøverne, synliggjør den andre nettopp samspillet mellom Natasjas plager og helt konkrete forhold i omgivel-

sene. Forskjellen som den andre versjonen kan gjøre i forhold til den første kan kalles makt. Også vernepleiestudenter i praksis kan ha definisjonsmakt.

Bråtens begrep om modellmakt

Stein Bråten utviklet tidlig på 1970-tallet en teori om *modellmakt*. Kjernen i hans teori kan beskrives slik:

Hvis A får B til å overta As forståelser og tenkemåter, kan alle diskusjoner foregå på As premisser, uten at det fremstår som utøvelse av makt.

Slik handler modellmakt om at A får gjennomslag for sin virkelighetsforståelse (modell av situasjonen) overfor B, slik at samtaler om en sak eller en situasjon i realiteten foregår på As premisser – selv om B kan oppleve seg både inkludert, respektert og ivaretatt (Bråten, 2000, 2004). Et eksempel fra arbeidslivet er når ansattes representanter i bedriftens styre ender opp med å stemme frem vedtak som slett ikke er i de ansattes interesse, fordi de aksepterer ledelsens beskrivelser av situasjoner og sammenhenger: Jo mer de ansatte tenker som ledelsen, jo bedre blir ledelsens kontroll over felles beslutninger (Bråten, 2004, s. 117).

Modellmakt har ikke med intelligens å gjøre. Grunnlaget er vår menneskelige evne til å ta andres perspektiv – der vi noen ganger kan komme til å se verden og oss selv fra andres ståsted i den grad at vi blir «bergtatt», og forneker våre egne erfaringer og alternative forestillinger (Bråten, 2000, s. 138). Modellmakt kan nærme seg et monopol, der det bare er den enes syn på saken som er relevant, den andres nærmest irrelevant. Bråten skriver:

Grunnlag for et modellmonopol blir lagt når saksområdet (samtaleuniverset) blir avgrenset slik at bare den ene av deltagerne (deltagergruppene) fremstår som rik på relevante begreper og forestillinger som reflekterer egne premisser, mens de andre finner seg fattige på slike egne symbolske ressurser i forhold til saksområdet. Den første kaller jeg en *modellsterk* aktør, og de andre *modellsvake*, definert i forhold til hverandre og til samtaleuniverset (Bråten, 2000, s. 143–144, hans uthevinger).

I hvilke sammenhenger befinner Natasja seg i en situasjon der hun er «modellsvak», og andre «modellsterke»? Der hun har lite hun skal ha sagt, og andre mye? Det finner vi for eksempel allerede i forbindelse med diagnostiseringen av hennes psykiske lidelse og tilstanden psykose når det defineres at stemmene hun hører er hallusinasjoner, ikke virkelige stemmer. En bedringsprosess vil blant annet kjennetegnes av at hun overtar andres forståelser av det hun erfarer – det

som tradisjonelt kalles sykdomsinnsikt. Det betyr ikke at det er uheldig. Men det er et uttrykk for modellmakt.

En slik modellmakt kan også gjøre seg gjeldende i forhold til forståelser av hva som kan føre til bedring, for eksempel i samtaler mellom Natasja og representanter for hjelpeapparatet: «Tidligere har det vært liten anerkjennelse og interesse for brukernes synspunkter på hva som hjelper. Dette har vært fagfolks og forskernes domene», skriver Borg og Topor (2007, s. 279). Det snakkes i dag mye om brukermedvirkning og brukerperspektiv: Tjenester skal bygge både på brukerkunnskap og fagkunnskap. Men å si «både-og» er ikke nok, uten at vi også ser disse to kunnskapsformene i forhold til hverandre: Hvilken vekt legges i praksis på den ene og den andre når tjenester utformes? Og hvem sitter med nøkkelen til hvordan vekten fordeles? «Vi har beveget oss bort fra enten-eller, men når maktrelasjoner ikke berøres, da fortsetter marginaliseringen», skriver Sundet (2011, s. 170).

Psykiatriens historie har nettopp vært preget av kunnskapshierarkier, som også har fungert som makthierarkier. På listen over hvem som «vet best» har psykiateren stått øverst, pasienten nederst. Det har også bidratt til å skape og forsterke et skille, mellom de som har «mistet fornuften» – og dermed også retten til å ha en mening om egen situasjon – og de som «eier» den og har hatt mandat til å definere hva galskap er, og hva som er galskap. Det har ikke bare degradert folks egne kunnskaper og erfaringer, men også den kunnskapen som de og fagpersonene nærmest dem har utviklet – eller kunne ha utviklet – gjennom sitt samarbeid og sine felles erfaringer over tid (Andersen & Karlsson, 2011, s. 12).

En konklusjon kan være at når det gjelder Natasjas møter med behandlere, fagpersoner og tjenesteutøvere, er ikke spørsmålet *om* det utøves modellmakt, men i hvilken grad og på hvilke områder modellmakten utøves.

Hvis vi for eksempel kunne ha analysert alle de ulike samtalene Natasja har med representanter for hjelpeapparatet gjennom et år, hva ville vi finne? Vinkles samtalene slik at det først og fremst er den ene parten som blir «rik på relevante begreper og forestillinger», eller slik at begge partene blir det? Og, om vi begrenser spørsmålet til de samtalene Natasja har med personalet i bofellesskapet om *hår*: Er samtalene like orientert mot kreppt hår og hva det betyr for Natasja, som mot glatt hår og hvilke fordeler det kan ha å følge med i motebildet? Blir hennes erfaringer og preferanser tillagt like stor vekt som personalets? Relativt tunge kulturelt betingete forestillinger hos alle parter vil kunne hindre det. Rollene som personalet og Natasja får overfor hverandre, vil ikke bare springe ut fra erfaringene deres med hverandre. Deres respektive roller vil også ha sitt opphav i noen felles erfaringer med å vokse opp i en kultur med bestemte forståelser av og synspunkter på psykisk lidelse, som vil kunne gjenspeile seg helt ned i måten personalet og Natasja snakker sammen på og i ordene de bruker:

I kraft av sin rikdom på begreper forankret i et bestemt kulturelt definert verdensbilde er det alltid noen som står frem som de naturlig modellsterke i sammenhengen. Så lenge det ikke stilles spørsmål ved det ene verdensbildet som utgjør horisonten for samtalen, får den gjerne preg av en slags monolog (Bråten, 2000, s. 144–145).

En vesentlig del av grunnlaget for den modellmakten Natasjas hjelpere kan sies å ha over henne i hverdagen, vil være forståelsesmodeller med røtter langt utenfor de dagligdagse situasjonene som de møtes i. Det peker også på at maktforholdene i deres relasjoner ikke uten videre kan oppheves eller velges bort. Vi viste tidligere til Corrigan, som påpeker at vanlige forestillinger om personer med alvorlig psykisk lidelse er at de kan være farlige, ikke selv kan ta ansvar for viktige avgjørelser og helst må tas hånd om av andre. Men en følge av å vokse opp i en kultur der slike forestillinger dominerer, kan være at den som har eller får en alvorlig psykisk lidelse også selv forstår det slik. Slik internalisering av negativt ladete kulturelle forestillinger kalles *selvstigmatisering* (Corrigan, 2002, s. 223). Det peker ikke minst på *ideenes* grunnleggende betydning for makt.

Ideologisk makt

I den norske offentlige utredningen Makt og demokrati, omtales makt over tanker, verdier, følelser og selvoppfatning som *ideologisk makt*. Ideologisk makt kan knyttes både til begreper og kategorier, normer og forestillinger, kulturelle standarder, estetiske uttrykk og praksiser (NOU 2003:19, s. 11). Det er dermed også et fenomen som har sin forankring i tradisjoner og kulturer, enten vi snakker om tradisjoner og kulturer på gruppe- og miljønivå, organisasjons- og etatnivå, eller nasjonalt og globalt nivå.

Slik vi kjenner Natasja har hun ikke nødvendigvis ordet i sin makt. Hadde hun hatt adgang til personalmøtene der politikken rundt hennes kreppetang blir utformet, er det heller ikke sikkert at ordene hennes ville ha veid stort på den vekten som er personalets rådende måter å tenke og forstå på. Men den ideologiske makten stikker enda dypere: For Natasja kan vel ikke være med på personalmøter? Det er jo *personal møter* – og det sier jo seg selv at personalmøter er for personale, ikke for beboere. Summen av alt som sier seg selv kan bli uoverstigelige barrierer for endring. Det betyr ikke at det er noe galt med at tjenesteutøvere møtes uten brukere. Men det sier noe om at språk i seg selv er sementerte tankevaner, intimt knyttet til bestemte praksiser. At ord har den betydningen de har, gjør at noen tanker blir lettere å tenke enn andre. Det kan også bidra til at bestemte – og vante – praksiser fremstår som det mest «realistiske» alternativet, der alternative måter å organisere eller gjøre noe er vanskelig å tenke seg eller umiddelbart fremstår som uhensiktsmessige eller uaktuelle.

Det peker tilbake på fenomenet *motstand*. Et avgjørende grunnlag for om B viser motstand eller ikke overfor A vil være Bs forståelse av det som skjer, eller om B i det hele tatt reflekterer over det. Det bringer oss til Steven Lukes og det han kaller maktens «tredje dimensjon».

Lukes og maktens tredje dimensjon

I 1974 tok Steve Lukes opp tråden fra Dahl, Bachrach og Baratz. Lukes omtaler Dahls fokus på beslutningsprosesser som et «endimensjonalt» syn på makt. Bachrach og Baratzs fokus på dagsorden omtaler han som «todimensjonalt», fordi de anerkjenner Dahls fokus i tillegg til sitt eget. Men Lukes karakteriserer disse to første dimensjonene som utilstrekkelige – blant annet fordi de bygger på antakelsen om at makt bare utøves i situasjoner med observerbar konflikt, der det er åpenbart at aktører eller parter har motstridende ønsker og interesser (Lukes, 1974). Selv introduserer han en tredje dimensjon, der kjernen kan uttrykkes slik:

A kan også utøve makt over B ved å påvirke Bs ønsker.

Hvis A kan få B til å ønske det A ønsker, elimineres behovet for å overvinne motstand og for å påvirke dagsorden. Lukes hevder at den ultimate og mest snikende utøvelsen av makt er å komme folks misnøye i forkjøpet ved aktivt å forme deres oppfatninger, tanker og preferanser slik at de ikke bare aksepterer sin rolle og situasjon, men frivillig handler i strid med egne interesser – fordi de ikke klarer å se for seg alternativer, oppfatter situasjonen som naturlig eller uforanderlig, tror at det skal være slik, eller tror at de har godt av det. Uansett, hevder Lukes, at B ikke uttrykker misnøye behøver slett ikke å bety at B er fornøyd eller har grunn til å være fornøyd. Det kan også bety at B er blitt manipulert (Lukes, 1974, s. 23–24). Og slik kan individer få makt over hverandre, individer over grupper, grupper over individer, og samfunnsgrupper over andre samfunnsgrupper – uten at det fremstår som utøvelse av makt. Maktutøvelse er på sitt aller mest effektive når den er minst synlig, hevder Lukes (2005, s. 1).

I fortsettelsen av tanken om at ords betydning bidrar til å opprettholde tenkemåter og vante praksiser kan vi dermed stille spørsmålet: I en gitt situasjon, er det slik at summen av alt som sier seg selv – og som fremstår som naturlig, nødvendig og ønskelig – også mer eller mindre systematisk fører til at noen parter får mer handlingsrom og kommer bedre ut, mens andre får innskrenket sitt handlingsrom og kommer dårligere ut?

Fordi Lukes sin tredje dimensjon fungerer på de nivåene som påvirker hva som fremstår som naturlig og nødvendig, kan den kalles ideologisk. Men da dreier det seg ikke bare om politiske ideologier – eller omsorgsideologier. Det

bygges for eksempel også opp ideologier rundt varer og markedsprodukter. Å si at det er tilfeldig at vi er villige til å betale mer for visse merker, eller å hevde at det er fordi disse produktene har en særlig kvalitet, vil være å overse den aktive innsatsen produsenten gjør – og kanskje har gjort over mange år – nettopp for å bygge opp et slikt inntrykk. Men også de som produserer varen vil kunne dele tanken om at de produserer noe med særlig verdi (Börjesson & Rehn, 2009, s. 54–55). Vi kan dermed si: I situasjoner der mange tenker likt kan det oppstå ulike «makteffekter», uten at disse effektene nødvendigvis er uttrykk for noen aktørers bevisste ønske om makt over andre.⁴⁰

Börjesson og Rehns tanke om den ideologiske makten som utøves på varemarkedet, kan føres videre til de ideologier som utspiller seg i forhold til utseende – og gjør at vi ett tiår betaler dyrt for å få en bestemt hårfrisyrer, og ti år senere ikke ville sett slik ut på håret om vi fikk betalt for det, og ganske bestemt også vil kunne fraråde andre å se slik ut. Dersom vi går tilbake til den situasjonen som var utgangspunkt i dette kapittelet, kan vi tenke oss at Natasja kommer til personalets kontor med en forhåndsoppfatning som lyder omtrent slik: «Jeg ønsker å kreppe håret. Jeg liker å ha kreppt hår. Det passer med hvordan jeg liker å se meg selv.» Den unge kvinnen tilbyr henne en alternativ oppfatning: «I dag tilsier motebildet glatt hår. Det er viktig å være moteriktig. Derfor behøver jeg ikke å kreppe håret.» Og det som den unge kvinnen faktisk sier – «Neida, du trenger ikke å kreppe håret. Du er helt fin som du er. Bare se på meg, det skal være glatt i år!» – er uten tvil et forsøk på å påvirke hva Natasja ønsker. Men er det et forsøk på bevisst manipulering til egen fordel fra den unge kvinnens side? Det kan selvfølgelig hende at hun ikke gidder å hente krepptangen: Vi vet at Natasja skal ha oppfølging når hun bruker den, og kanskje det ikke passer den unge kvinnen å være med opp i leiligheten akkurat da? Kanskje det er fotball-VM på TV? Skulle det være slike motiver som ligger bak, vil det hun gjør kunne forstås som et forsøk på manipulering til egen fordel. Men kanskje hun faktisk ikke har tid, anledning eller tilstrekkelig opplæring til å følge opp Natasja i krepningen? I så fall fremstår det hun gjør som noe mer legitimt, selv om det fortsatt kan reises spørsmål om hun ikke burde vært mer åpen om sine motiver. Og så igjen, kanskje motivene hennes er høyst legitime? Kanskje hun både er mer i kontakt med dagens kulturelle standarder, estetiske uttrykk og praksiser enn Natasja – og ser at Natasja med kreppt hår tiltrekker seg mer negativ oppmerksomhet på gaten enn uten? As motiv kan være å fremme Bs interesser. Men uansett motiv, vil enhver aktiv og vellykket påvirkning av hva noen vil og ikke vil kunne regnes som et uttrykk for maktens tredje ansikt.

40 Og med det nærmer vi oss en forståelse av makt som særlig kan knyttes til den franske idéhistorikeren Michel Foucault, og som vi kommer mer inn på i neste kapittel.

En annen sak er at hvis målet var at Natasja skulle ønske noe annet, kan vi ikke si at det lyktes i særlig grad. For Natasja er ikke fornøyd. Tvert imot. Kanskje sier det noe om hennes relasjon til den unge kvinnen? At den unge kvinnen ikke er en «signifikant annen» (kapittel 7) for Natasja? Hun er i hvert fall ikke så signifikant, at Natasja selv uten videre gir slipp på den verdien hun selv knytter til å ha kreppt hår. Men relasjonen kunne ha vært en annen: Det kunne ha betydd så mye hva den unge kvinnen mente og sa, at Natasja tok imot den alternative oppfatningen hun ble tilbudt, og gikk derfra ukreppet og fornøyd. Det peker også på *tillitens* betydning for makt: At B har tillit til A, åpner et handlingsrom for A. At B gir fra seg kontroll kan være en forutsetning for at A skal kunne hjelpe. Men B har ikke nødvendigvis kontroll over hvordan A bruker handlingsrommet sitt. Tillit skaper relasjoner som også åpner for makt (Grimen, 2009, s. 53).

Til sist

Gjennom eksempelet med Natasja har dette kapittelet særlig dreid seg om tjenesteutøvelse til personer med psykisk lidelse. Men det å gjøre analyser av tjenesteutøvelse med tanke på makt og maktforhold er selvfølgelig like relevant og viktig i forhold til alle personer og grupper som vernepleiere har en profesjonell rolle overfor.

I løpet av kapittelet har det vært stilt mange spørsmål til denne konkrete situasjonen med Natasja, krepptangen og personalet. Alle disse spørsmålene kan stilles til de fleste situasjoner der hjelp gis og tjenester utøves. Det aller mest grunnleggende spørsmålet vil være *om* – og i så fall *hvordan* – det utøves makt i den konkrete situasjonen. Ut fra det vi har vært innom i dette kapittelet bør svaret snarere være «på mange måter» enn «ingen». Her har vi ordnet ulike former for makt i tre hovedkategorier. I sin artikkel «Reflections on Seven Ways of Creating Power» skiller Haugaard (2003) mellom syv ulike former for makt. Det viktigste er kanskje ikke det nøyaktige antallet – men at vi som fagpersoner og tjenesteutøvere har evne og vilje til å se nærmere på hvilke former for makt vi utøver og viderefører innenfor rammen av ulike relasjoner, situasjoner og sammenhenger, og ikke minst hvordan det vi gjør oppleves av den og de det gjelder.

I dette kapittelet har makt først og fremst handlet om «makt over» i betydningen «noens makt over andre». Neste kapittel handler snarere om «makt til»: Som hjelpere har vi jo også makt til å handle på måter som øker andres makt i eget liv. Også overfor oss.

Referanser

Andersen, Anders Johan W. & Karlsson, Bengt Eirik (2011). Introduksjon: Psykisk helsearbeid – et felt og et fag skapes. I Anders Johan W. Andersen & Bengt Eirik Karlsson (red.), *Variasjon og dialog. Perspektiver på psykisk helsearbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. (1962). 'Two Faces Of Power'. *The American Political Science Review*, 56, (4).

Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. (1970). *Power and Poverty. Theory and Practice*. New York: Oxford University Press.

Bergem, Randi (2007). Medborgarskap og myndiggjering. I Tor-Johan Ekeland & Kåre Heggen (red.), *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Borg, Marit & Topor, Alain (2007). *Virksomme relasjoner. Om bedringsprosesser ved alvorlige psykiske lidelser, 2 utgave*. Oslo: Kommuneforlaget.

Bråten, Stein (2000). *Modellmakt og altersentriske spedbarn. Essays om Dialogue in Infant & Adult*. Sigma Forlag. Bokens kapitler er også tilgjengelig fra: <http://www.stein-braten.com/here.htm>

Bråten, Stein (2004). *Kommunikasjon og samspill – fra fødsel til alderdom*. Oslo: Universitetsforlaget.

Börjesson, Mats & Rehn, Alf (2009). *Makt*. Malmö: Liber Förlag.

Corrigan, Patrick (2002). Empowerment and serious mental illness. Treatment partnerships and community opportunities. *Psychiatric Quarterly*, 73, (3).

Dahl, Robert A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2, (3).

Folkestad, Helge (2000). Ambisjonen er å yte tilpasset hjelp. I Jan Froestad, Per Solvang & Mårten Söder (red.), *Funksjonhemning, politikk og samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Grimen, Harald (2009). *hva er TILLIT*. Oslo: Universitetsforlaget.

Haugaard, Mark (2002). Dahl. I Mark Haugaard (red.), *Power: a reader*. Manchester og New York: Manchester University Press.

Haugaard, Mark (2003). Reflections on Seven Ways of Creating Power. *European Journal of Social Theory*, 6, (1).

Haugaard, Mark & Clegg, Stewart R. (2009). Introduction: Why Power is the Central Concept of the Social Sciences. I Stewart R. Clegg & Mark Haugaard (red.), *The SAGE Handbook of Power*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore og Washington D.C.: Sage Publications.

Lukes, Steven (1974). *Power. A Radical View*. Houndmills, Basingstoke, Hennessee og London: The Macmillan Press.

Lukes, Steven (2005). *Power. A Radical View, 2. utg.* Houndmills, Basingstoke, Hennessee og New York: Palgrave Macmillan.

Lyngstad, Rolv (2003). *Makt og avmakt i kommunepolitikken. Rammer, aktører og ideologi i det lokale folkestyret*. Bergen: Fagbokforlaget.

Norges offentlige utredninger (2003). *NOU 2003:19. Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen*.

Sundet, Rolf (2011). Tør vi tro på det pasientene sier? I Anders Johan W. Andersen & Bengt Eirik Karlsson (red.), *Variasjon og dialog. Perspektiver på psykisk helsearbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wadel, Cato & Wadel, Carl Cato (2007). *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Weber, Max (1978). *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology. Volume One*. Berkeley, Los Angeles og London: University of California Press.

Ås, Berit (1979). De fem hersketeknikker. I Jan-Erik Ebbestad Hansen (red.), *Norsk tro og tanke 1940–2000. Bind 3*, s. 630–638. Oslo: Universitetsforlaget.